

10. Публіцистика. Масова комунікація : медіа-енциклопедія / за заг. ред. В. Ф. Іванова. — К. : ЦВП, 2007. — 780 с.
11. Різун В. В. Теорія масової комунікації : підручник / В. В. Різун. — К. : ВЦ «Просвіта», 2008. — 260 с.
12. Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнього дня / Й. Хейзинга ; пер. с нидерл. ; общ. ред. и послесл. Г. М. Тавризян. — М. : Прогресс, 1992. — 464 с.

Володимир Лернатович

ДРУКОВАНІ ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Стверджено, що преса і нація виступають конвергентними поняттями і мають інформаційний характер. Акцентовано, що національне — первинне, преса — вторинне.

Ключові слова: *засоби масової інформації, нація, діяльність держави, політичні доктрини.*

Подтверждено, что печать и нация выступают конвергентными понятиями и имеют информационный характер. Акцентировано, что национальное — первичное, печать — вторичное.

Ключевые слова: *средства массовой информации, нация, деятельность государства, политические доктрины.*

It is affirmed that press and nation appear in convergent concepts and have information character. It is accent that national is primary, press is secondary.

Key words: *Mass media, nation, activity of state, political doctrines.*

За 19 років незалежності в Україні утвердилися деякі суперечливі тенденції у політичному процесі, суспільних науках, поступі загалом. Насамперед це стосується т. зв. пострадянських державних утворень, зокрема України. Часи СРСР були епохою ідеологічних екстремумів політичних імперативів з головним формотворчим акцентом на ЗМІ як дієвому інструменті масових агітаційно-пропагандистських маніпуляцій народними масами. Ліберальна доктрина, яка стала основою конституцій незалежних держав, виокремлює концепцію свободи слова, думки, преси, визнаючи апріорі як абсолютне благо багатопартійність, виборність, парламентаризм, вільний ринок, вільне віросповідання, а з іншого боку, апелює до

почуттів громадян як бездуховних, аполітичних, індиферентних суб'єктів, позбавлених національних ідентифікаційних характеристик (громадянське суспільство з відсутністю зазначення національності у паспорті), орієнтованих винятково на матеріалістичну субстанцію. Преса не впливає на цей амбівалентний процес (національна гіперідентифікація — всесвітня космополітизація) дієво і безпосередньо. Вона стала політичним абсолютом, а сама політика немислима без преси. «Медіатизація політики» — новий запроваджений термін. Науково-практичні конференції у царині досліджень ЗМІ перетворились на своєрідні політологічні клуби, де навіть історичний зріз проблеми засвідчує яскраво окреслене політичне, ідеологічне заангажування. ЗМІ ж, проповідуючи ідеологічний хаос, акумулюють громадянський нігілізм, національну індиферентність, політичну інфантильність. Електронні ЗМІ — телебачення, радіо, Інтернет — поза конкуренцією у впливах на аудиторію. Однак друковане періодичне слово з огляду на його певну езотерично-метафізичну індивідуально-суспільну функціональність в окресленій перспективі буде на видноті і матиме вагоме соціальне звучання.

Ознаки певного консерватизму і традиціоналізму притаманні більшою мірою періодичному друкованому слову, тобто газетам і журналам, які займають поважну нішу в сучасному інформаційному просторі. З огляду на те, що людина хоч і Боже творіння, однак фізіологічна сторона справи таки помітно дається взнаки (мається на увазі перманентна схильність до пасивної поведінки, тобто звичайної лінії), існує велика ймовірність зменшення впливу газет і журналів на суспільну й індивідуальну свідомість, політичну і національну зокрема. Не вся проблематика суспільного життя має однакову значущість, вагомість, є актуальною. Однак деякі з них, як-от: міжнаціональні взаємини, міжетнічне співжиття, національні інтра- чи екстрасамовияви, становлять особливу царину з огляду на свою надактуальність і водночас надделікатність. Адже будь-які лакуни, некомпетентність, некоректність у цій сфері здатні призвести до справжніх деформацій у міжнаціональних, а то й у міждержавних взаєминах, детонувати саму державу. Десять років функціонування якісно нової (державної) української періодики дають підстави для певних міркувань і узагальнень у цій неоднозначній архіважливій справі. Отже, є необхідність диференціювати і виокремити деякі напрями, підстави і критерії досліджуваної проблеми.

1. Зовнішньополітичний і внутрішньополітичний напрями діяльності держави. Насамперед зауважимо, що це малотиражований цілим масивом сучасної преси момент, окрім хіба що «Урядового кур'єра». Концепцію зовнішньої політики України викладено у Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.), Акті проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.). Фундаментальним, базовим документом, який окреслює проблематику зовнішніх зносин, є «Основні напрями зовнішньої політики України» (2 липня 1993 р.). Пріоритетними визначалися взаємини з прикордонними державами. При цьому Україна зобов'язується керуватися міжнародно-правовими актами і принципами. На цей аспект міжнародної проблематики преса дивиться диференційовано з огляду на:

- а) ідеологічну орієнтацію;
- б) політичну пристрасність;
- в) партійно-організаційну приналежність;
- г) національно-етнічну окресленість;
- д) регіонально-територіальну специфіку;
- е) про- чи антидержавницьке налаштування;
- ж) мовні уподобання тощо.

Наприклад, газети т. зв. ліберальної орієнтації і космополітичного світогляду на кшталт «Фактов», «Київських відомостей», «Сьогодні», «Киевского телеграфа» іронічно-саркастично трактують зовнішньополітичні зусилля України (майже у кожному номері), акцентуючи безпосереднє чи закамуфльоване недержавницьке мислення українських владоможців, які спроможні лише плентатися в ар'єргарді Росії чи Європи зі США. Інша категорія — націонал-демократичні і націоналістичні видання політичної прависи. Вони теж потребують стратації, бо не є монолітними, а радше мозаїчним інформаційним тлом. Так, за толерацією існуючої влади ці видання поділяються на:

1. Ідеологічно-опозиційні:

а) праворадикальні видання: ВО «Свободи»: «Свобода»; УНА—УНСО: «Націоналіст», «Голос нації», «Замкова гора»; частини СНПУ: «Орієнтири», «Соціал-націоналіст»; повністю ДСУ: «Державність», «Незборима нація»;

б) соціалістичні: «Товариш»; комуністичні: «Коммунист», «Вільна Україна».

2. Економічно-соціально-опозиційні:

а) ортодоксальні: «Грані», «Свобода», «Слово Батьківщини», «Патріот України», «Час» — УНР;

б) частково опозиційні і преса КУНу: «Воля й Батьківщина», «Шлях перемоги», «Нація і держава».

3. Лояльно-толерантні, провладні:

а) націоналістичні: «Розбудова держави», «Українське слово» — ОУН в Україні;

б) більшість ліберальних друкованих ЗМІ: «Факты», «Сегодня» та ін.

Зовнішньополітична проблематика у перелічених друкованих ЗМІ має свою концепцію, певне методологічне та ідейне підґрунтя і є більш-менш викінченою публіцистично, політично та ідеологічно обрамленою з огляду на зазначені орієнтири і прерогативи. Загалом, відкритим антидержавництвом грішать лише «ліві» (декларативно) — «Коммунист», бо насправді є лише інструментом передвиборного опудала — комуністичного режиму, а не реальним опозиціонером до Президента. Цікаво, що антидержавна пропаганда і агітація (за відновлення СРСР) карається законом (на папері). Ілюзія комуністичного реваншу вигідна чинній владі як протывага реальним опозиціонерам, першочергово — ВО «Свобода», ВО «Тризуб», УКРП, УНР і т. д., що мають відповідні друковані ЗМІ. Однак їх накладі і мережа поширення незначні, наприклад «Свобода», «Час», «Патріот України».

Нездатність відстоювати національні інтереси поза межами України притаманна більшості видань України. Майже абсолютну порожнечу маємо у царині внутрішньодержавного, міжнаціонального, міжетнічного співжиття з огляду на об'єктивні (економічний, політичний стан держави) та суб'єктивні (ментальність українців) причини. Пасе задніх тут і сама преса. Найхарактернішими моделями поведінки є: а) цілеспрямована ігнорация міжнаціональних взаємин; б) свідоме перекручування фактів та інсинуації; в) методична провокативна, підривна діяльність у латентній формі. Однак для початку окреслимо правове поле міжнаціональних взаємин, з'ясуємо юридичні підстави їх функціонування у системі законів держави Україна.

Поза сумнівом, ця доволі делікатна справа потребує виваженого адекватного підходу з огляду на реалії. Восени 2008 р. академік

Микола Жулинський заявив у Львові, що міжетнічні конфлікти у нас нагнітаються штучно, однак з'ясування міжетнічних проблем не підриває основ держави. Отже, табу у цій сфері не повинно бути. Однак ситуація є тут чи не найбільш заплутаною. Паспорти громадян України не фіксують відомостей про національну приналежність, що дає максимум поживи для найрізноманітніших спекуляцій у ЗМІ (останні мовні дискусії на ТБ, радіо, пресі про кількість і становище національних меншин тощо). За Конституцією у нас все, як у Франції, а реально — гірше, ніж у СРСР. Поки що (чомусь!) відсутні нормативно-правові документи, в яких визначалися б такі поняття, як корінний народ, національна меншина тощо. Державний департамент (як у США) у справах національностей та міграції стверджує, що українці — титуальна нація, однак далекий від визнання її корінною. Караїми, кримчаки і татари Криму визнаються корінними. Годі вже й говорити про якийсь арійський фактор чи започаткування індоєвропейської групи народів, про що активно пишуть науковці Заходу. Отже, українці юридично чужі на своїй землі, що засмутило б авторів Гімну («Від Сяну до Дону»). Між іншим, його слова дуже не до вподоби «Фактам», де зібралися найбільш «фахові знавці» потаємних національних струн українців. У ліберальній пресі немов у «королівстві кривих дзеркал»: і Шевченко не такий, і Леся Українка — не така, і гетьмани зрадливі та історія неправдива. Усе це зі смаком обговорюється у «Київських відомостях» та «Фактах». Подібні ескапади на теми корінної нації не видаються навіть віртуально-гіпотетично допустимими у тій же Польщі чи Угорщині. Однак українці — дивний, особливий національний субстрат, який має екстремальну ментальність. У пресі цей феномен важко назвати гіпертрофованим виявом національної гідності чи елементарної людської самоповаги і гідності. Незначні наклади «правої» періодики мають мізерний вплив на читацьку аудиторію. Респектабельне ж «Дзеркало тижня» чи «Літературну Україну» читають не всі. Ще один парадокс. У листопаді 1991 р. прийнято Декларацію прав національностей України. Однак минуло вже 11 років, але й досі не маємо концепції державної етнонаціональної політики, тобто стратегії на перспективу у цій важливій царині. Тому існує певний сумбур в утворенні т. зв. нацменшинських організацій, партій тощо. 2008 р. їх було майже чотири сотні. Цікаво, що особливо популяризуються

пресою антидержавні об'єднання на кшталт «русского движения», очолюваного львів'янином Свистуновим у Києві.

Як і колись у XIX ст. у суперечці «Основи» з «Сіоном», особливо спритно виявляють проросійські симпатії російськомовні газети «Факты», «Сегодня» та їм подібні, що фактично належать представникам третьої за чисельністю національної меншини України. Про деструктивну роль приватних каналів (Студія «1+1», Інтер, ICTV) годі говорити (багаторазове повторювання сюжетів про збори «руссава двіженія»). Інформаційні запити нацменшин України сьогодні задовільняються 800 російськомовними газетами і понад 100 газетами мовами нацменшин, зокрема угорською, албанською, китайською, турецькою, циганською. На виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 4.04.2000 р. у складі Міністерства юстиції утворено Державний департамент у справах національностей та міграції. Ним же затверджено Положення про новостворену структуру. Цим завершено організаційний етап його формування. Преса доволі мляво відреагувала на ці доленосні для національностей України документи. Як не дивно, найбільше розголос це отримало у націєцентричній пресі, наприклад у «Шляху Перемоги» та в «Українському слові». 429 офіційно зареєстрованих громадських об'єднань, серед яких 26 мають всеукраїнський статус, — це якісний показник реалізації прав людини і народів, окреслених рішеннями ООН. Широка мережа друкованих та електронних ЗМІ — свідчення реалізації «свободи слова» в Україні, що нерідко межує зі всездозволеністю та відвертою антидержавницькою риторикою (преса Криму, деякі публікації у «Фактах» тощо). Оскільки теоретиків ЗМІ можна запідозрити у певній упередженості, то пропонуємо погляд збоку. Отець Теодозій Янків, наприклад, стверджує: «Засоби масового передавання інформації залежать від того, хто ними керує. Жодна інформація, звістка чи слово не виростає з землі, а виходить із вуст людини» [3, с. 57]. А кожна людина, як відомо, репрезентує певну національність. Україноцентричних періодичних видань через слабку українську керівницьку репрезентативність у ЗМІ дуже мало.

Це виглядає абсурдно, адже коли взяти, як приклад, ту ж Польщу, то преса поза національну приналежність власника є державницькою апіорі. Про теле-, радіо-, аудіопростір говорити не доводиться. ОРТ, НТВ, РТР, «Эхо Москвы», «Наше радио», «Русское

радио», «Європа плюс», «Радио Алла», «Ретро радио», «Мелодия», тисячі бездарних і примітивних музичних попвиконавців тощо. Головні вектори їх пропаганди єдині у своїй антиукраїнській онтології: а) проросійський; б) радянсько-реваншистський; в) російськомовно-космополітичний.

Усі напрями єднає бездуховність, аморальність, епатажна російськомовна брутальність і вседозволеність. Преса ж активно анонсує і популяризує всі ці «проекти». Маргінальність української думки, національної ідеї та її проукраїнських ЗМІ сьогодні є очевидною. До цього спричинилися як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори: ментальність, етнопсихологія, антропологія, історико-культурні особливості тощо. Тепер колишній посол Росії в Україні В. Чорномирдін займав з його святкуванням незалежності країни північного сусіда в Палаці «Україна» 80 відсотків ефірного часу, тоді як відзначення роковин наших геніїв — Т. Шевченка, І. Франка чи Лесі Українки ледь витягували на 5 відсотків. У якій країні таке можливе?! Зовнішня експансія в антиукраїнському дусі найбільш помітна у російських ЗМІ, далі — у пресі Румунії і західній пресі. Про це говорять знані політологи, наприклад Микола Томенко. Мабуть, недопрацьовують тут і дипломатичні служби України, які за змістом є малоросійськими і ще довго будуть такими (на цю особливість нарікав колись Євген Маланюк). Трагізму ситуації у національних ЗМІ додає ще й різноголосся у власне українській пресі. Приміром, націоналістичне середовище розхристане до краю взаємоборюванням. Абсолютно дисонують промельниківські видання «Українське слово», «Розбудова держави» з пробандерівськими «Волею і Батьківщиною», «Шляхом перемоги». Перші абсолютно толерують існуючу владу, більше того, є під нею, тоді як інші намагаються провадити виваженішу лінію з деякими елементами критичного підходу. Однак доконаним є той факт, що навіть міцно структуровані націоналістичні організації та їх преса легко капітулюють перед могутньою адміністративно-бюрократичною машиною, що уособлює владу.

Проукраїнська риторика останніх посередництвом ЗМІ є ще одним свідченням остаточної розбалансованості у площині змісту і форми збірного національного ества, що екстраполюється у капітулянтство щодо зовнішніх і внутрішніх антиукраїнських чинників

(проросійська, прозахідна, пропольська і т. д. політика). Ця обставина лише тішить масово представлену в Україні пресу чужинців. Як тут не згадати великого українця, етнічного поляка В'ячеслава Липинського з його пророчим імперативом: «Ніхто нам не збудує держави, коли її самі не збудуємо і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути» [1]. А на разі, з болем констатує Степан Хмара, пасивна «сплячка» українців заохочує до наступу на свої національно-культурні, політичні і соціальні права антиукраїнську «п'яту колону», яка атакує відразу на двох напрямках — русифікаторському і вестернізаційно-космополітичному: на одного мешканця України припадає 54 одиниці російськомовної продукції і лише 7 — україномовної. В Україні не сформувалася **четверта влада** — незалежна від державної влади і олігархії преса. Опозиційні до влади видання жорстко переслідуються і знищуються нею. Зазнають утисків і цькувань аж до фізичного терору і незалежні журналісти [2]. А нечисленним журналістам що далі на Схід, то більше притаманний дух вторинності, меншовартості, шароварності, нігілізму аж до українофобії. Таким чином, можна стверджувати, що в Україні відбулася повна реалізація квазісвободи слова. Українські ЗМІ стають маргінальними і штучно витісняються на задвірки. Ліберальна доктрина, що є першоосновою Конституції України, виявилася на практиці найкращим і універсальним знаряддям зросійщення, денационалізації, криміналізації масової та індивідуальної свідомості. Свавільля демократії трансформувалося у всеохопний латентний тоталітаризм усього антинационального, а головне — антиукраїнського. Максимальний діапазон свободи думки і слова нацменшин трансформувався у відверте антиукраїнство настільки, наскільки це дозволяє псевдоукраїнська державна політика. І далі, на 19-му році незалежності, «ми чужі на своїй землі». Свобода преси у нас означає безвідповідальність інформації, яка доходить до межі національного абсурду з елементами перманентного мазохізму. В умовах вивільненої національної рефлексії останнього десятиліття соціум зросійщився і духовно деградував у геометричній прогресії щодоплинності часу. Більшість ЗМІ мали б узяти на себе цю важку ношу, але в умовах панування тотального матеріалізму і соціально-політичного нігілізму, детермінованих облудністю ліберальної риторики з кривою парасолькою свободи, нам доводиться рятувати вже не

українські ЗМІ, а український генофонд від мімікрії, депопуляції, деградації. Висновки напрашуються песимістичні: не українська це професія — журналістика. Поле, рілля — наша стихія: землеробство, тваринництво. Однак не можна віддавати цю нішу гендлярмчужинцям. Вони вже всюди: на книжкових полицях, у газетних кіосках, в ефірі ТБ і радіо. Ми в обороні, позбавлені національної ідеї, духу, навіть чину. Нашу національну метафізику перемелюють на фізику брутального тіла («Бульвар», «Факты» тощо). Надумана багатопартійність, парламентаризм роз'їли національний моноліт. А поодинокі спроби української трансцендентності у ЗМІ, як журнал духовної, владної, бізнесової і професійної еліти «Перехід IV» губиться через мінусову промоцію, монополією на яку володіють ті ж грошовиті інонаціональні соціальні й антисоціальні елементи. Багатовекторність (Схід—Захід) у гео- і національній політиці — це реальна відсутність будь-якої політики. Без законодавчого обрамлення інформаційного простору України та його пріоритетів усі намагання щось зробити у царині ЗМІ залишаються лише позитивним прагненням. Протекціонізм держави стосовно власного інформаційного продукту (як у Франції чи Польщі) — перша сходинка до реанімації патріотичної преси, україномовної першочергово. Повинен статися якісний злам на медіаринку з належним фінансовим, економічним, технологічним забезпеченням та диференціацією податкових зборів у площині: чуже — своє. У світі шанують лише сильних, а у медіабізнесі — насамперед. Отже, треба вчитися в англосаксів чи бодай у євреїв, як екстраполювати національне alter ego на медійний традиціоналістський український status quo, не розмитий руйнівними інформаційними глобалізаційними потоками. Геоінформаційна, націєінформаційна ситуація вимагає врахування не лише нав'язаних світу тенденцій універсалізації і глобалізації ринків, просторів, а й збереження і розвитку національної і духовної інформаційної автентичності, здатної як до репродуктивності, так і до динамічного, екстравертного, експансивного розвитку. Духовна інформаційна мобільність і внутрішній волюнтаризм — необхідні умови для вирівнювання диспропорцій у царині національних змін, преси зокрема. При цьому варто забути на час псевдодемократичну ліберальну риторику, що формує національно-руйнівну інформаційну практику. Однак без якісних змін у владній сфері на всіх

рівнях ці намагання видаються нереальною перспективою. Обивательське споглядання з нігілістичним присмаком — це остаточний декаданс змісту і форми. Національна інфантильність — крок до остаточної інвазії чужого зі середини і ззовні. Засилля російської і російськомовної інформаційної псевдокультури — доказ сучасного трагізму у медійній сфері України. Фіаско у медіапросторі програмує колапс державного і знищення національного генофонду. ЗМІ мають усвідомити це першими!

1. *Липинський В.* Наша орієнтація / В. Липинський. — Торонто, 1953.
2. *Хмара С.* За справедливу Україну / С. Хмара. — К., 1999.
3. *Янків Т.* Mass media як християнські чинники голошення правди / Т. Янків // Збірник матеріалів науково-практичної конференції. — Львів : Світ, 1993.

Марія Бутирiна

ЕТНОРЕЛІГІЙНІ СТЕРЕОТИПИ: ОСОБЛИВОСТІ ГЕНЕЗИСУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ У МЕДІАСЕРЕДОВИЩІ

У статті досліджується специфіка функціонування етнорелігійних стереотипів у медіасередовищі. Виявляється їх генетичне коріння. Висвітлюються особливості репрезентації релігійної тематики у вітчизняному медіадискурсі.

Ключові слова: етнорелігійні стереотипи, мас-медіа, генезис, ідентичність, міфологічне мислення.

В статье исследована специфика функционирования этнорелигиозных стереотипов в медиасреде. Выявляются их генетические корни. Освещаются особенности репрезентации религиозной тематики в отечественном медиадискурсе.

Ключевые слова: этнорелигиозные стереотипы, масс-медиа, генезис, идентичность, мифологическое мышление.

In the article specificity of ethno religious stereotypes in media sphere is investigated. Their genesis is revealed. The peculiarities of representation of religious theme in domestic media discourse are illuminated.

Key words: ethnoreligious stereotypes, mass-media, genesis, identity, mythological thought.

Актуальність. Явище етнорелігійних стереотипів у медіасередовищі заслуговує на окремий розгляд як феномен, що харак-